

Олена Діброва

доктор філософії,

Одеський національний економічний університет, м. Одеса,

Україна

dibrovahelen@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-5738-6253

ДЕТЕРМІНАНТИ ЗМІЦНЕННЯ ЕФЕКТІВ ПДФО В АСПЕКТІ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

В аспекті повоєнного відновлення України на перший план виходить питання формування стратегічних напрямків економічного розвитку. В цьому контексті не остання роль відведена саме податку на доходи фізичних осіб з огляду на його потужний потенціал з продукування фіскального та регулюючого ефектів.

Варто зацентувати, що чинній моделі оподаткування доходів фізичних осіб характерна функціональна асиметрія податку на доходи фізичних осіб, адже модель пропорційного оподаткування не враховує диспропорції у стратифікації доходів фізичних осіб.

В умовах повоєнного відновлення економіки України варто імплементувати в модель оподаткування доходів фізичних осіб виважену багатоступеневу прогресію ПДФО з урахуванням рівня стратифікації фізичних осіб за рівнем доходу на умовах відмови від ПСП. Визначення діапазонів такої стратифікації варто проводити на основі аналізу розподілу населення за рівнем доходу у вигляді заробітної плати, а страти встановлювати на базі розміру мінімальної заробітної плати як державної мінімальної соціальної гарантії в оплаті праці, що дозволяє акцентувати увагу на доходах як на об'єкті оподаткування податком і на заробітній платі, як на основній компоненті оподатковуваного доходу.

Досліджуючи економічні детермінанти в аспекті перспектив впливу на фіскальний та регулюючий ефекти ПДФО, слід зацентувати на такій проблемі як перманентність високого рівня тіньової економіки, яка знаходить відповідне відображення в конфліктогенності суспільства в економічній площині.

Успішне проведення детінізації економіки можливе лише з застосуванням двоєдиного підходу на засадах паритетності відносин між державою і платниками податків щодо оподаткування ПДФО з дотриманням принципів фіскальної достатності та соціальної справедливості, а також на засадах формування реальної зацікавленості платників виступати повноцінними учасниками офіційної економіки. І останнє є найскладнішим із завдань поставленої мети.

Враховуючи, що у цих взаємовідносинах є своєрідний конфлікт інтересів між державою та платниками податку щодо відчуження частини вартості на користь держави, де платник намагається її зменшити, а держава збільшити, перед регулятором постає питання сформувати такий набір заходів у фіскальній сфері, який дозволить нівелювати негативну конотацію податку і сформувати колективне бачення платників щодо необхідності повної своєчасної сплати податку та достовірного декларування доходів в межах офіційної економіки.

У контексті пошуку шляхів детінізації економіки варто застосувати комплексний підхід, пріоритетною складовою якого виступає імплементація у податкову практику всеохоплюючого декларування доходів фізичних осіб, а, зважаючи на виклики сучасності, мова йде про необхідність проведення електронного декларування із застосуванням відповідних сервісів. Це позитивно відзначиться на результативності податкового контролю держави за повнотою сплати ПДФО, адже дозволить своєчасно визначати достовірну інформацію щодо об'єкту оподаткування та інших вбудованих детермінантів ПДФО.

Імплементацію всеохоплюючого електронного декларування доходів як пріоритетного чинника розвитку податкової культури необхідно реалізовувати із застосуванням бінарного підходу. Так, для платників податку з невисоким рівнем доходу, мотиваційним чинником детінізації може слугувати масово-роз'яснювальна робота щодо переваг оподаткування, наприклад, у вигляді можливості повноцінно користуватися податковою знижкою та мати доступ до державних соціальних послуг (у сфері освіти, медицини тощо), а деяким категоріям - і соціальними пільгами, що стимулюватиме їх до участі у формальному ринку праці та матиме позитивний перспективний

вплив на формування їхньої подальшої фінансової захищеності. В свою чергу, до осіб, які не скористалися можливістю у відведений термін задекларувати свої неофіційні доходи, застосовувати штрафні санкції відповідно до законодавства. В частині тінізації заробітної плати доцільно застосовувати двосторонні штрафні санкції як для роботодавця, так і для найманого працівника з огляду на їхню взаємну долученість до неофіційного сектору економіки.

Варто врахувати і потенційні загрози нововведень, зокрема в аспекті ускладнення процесу адміністрування ПДФО в частині збору і обробки інформації, наведеної в деклараціях [1]. Запорукою ефективного адміністрування ПДФО на засадах всеохоплюючого електронного декларування виступає необхідність запровадження сучасних цифрових технологій. Зокрема, мова йде про застосування автоматизованої онлайн-форми адміністрування ПДФО з вбудованим механізмом перевірки декларацій з орієнтацією на ризики щодо повноти та достовірності об'єкта оподаткування та автоматичного розрахунку суми податку, який підлягає сплаті з урахуванням специфіки оподаткування.

Мотиваційним чинником формування реальної зацікавленості платників податку виступати повноцінними учасниками офіційної економіки, окрім податкових преференцій, може виступати усвідомлення особистої приналежності платника до формування фінансових ресурсів для покриття суспільних благ і таку систему мислення має бути сформовано та закладено в стратегії соціально-економічного розвитку держави. Таким чином, питання щодо формування такої зацікавленості переходить у площину діючої моделі сплати та зарахування ПДФО в частині дивергенції локації сплаченого податку і локації споживання суспільних благ платником податку, особливо актуальне зазначене питання для громад сіл, селищ та невеликих міст. Це дозволить збільшити на їхньому рівні обсяги фінансових ресурсів.

Аргументація недосконалості системи сплати та зарахування ПДФО полягає у тому, що по факту даний податок зараховується до місцевого бюджету за податковою адресою, а споживання більшості місцевих суспільних послуг платниками податку

відбувається за місцем їхнього проживання. Тобто, в певних умовах (великої обмеженості робочих місць, коли мешканці однієї територіальної громади їздять на роботу до іншої територіальної громади; при реєстрації на юридичну адресу підприємства філій в різних регіонах; при виконанні фірмою довгострокових тендерних договорів з наймом працівників на території певних громад; при виплаті орендаром за місцем реєстрації фізичної особи-підприємця орендної плати за землю фізичній особі-орендодавцю; виплата дивідендів та інше) платники податку вимушені фінансувати територіальну громаду за податковою адресою особи, яка виплачує оподатковані доходи. Так, бюджети великих міст, особливо столиці, фінансуються в частині ПДФО від платників податку, які працюють і не проживають на їх територіях, або фактично не працюють, а лише юридично оформлені на фірмах з місцем реєстрації на даній території та не споживають соціальних послуг. Натомість, бюджети, здебільшого, приміських невеликих адміністративно-територіальних одиниць, де такі платники податку фактично працюють і проживають, а відповідно і отримують соціальні послуги, позбавлені фінансування в частині ПДФО від таких платників. Це свідчить про те, що при формуванні колективної свідомості щодо виведення доходів з тіні, до цих заходів мають бути долучені представники місцевого самоврядування, які найкраще володіють інформацією щодо контингенту населення конкретної території.

З одного боку справедливим і фінансово логічним є зарахування ПДФО саме до тієї територіальної громади, яка забезпечує громадян соціальними послугами, адже в таких умовах узгоджуються економічні інтереси платників податків. З іншого боку, зарахування ПДФО саме до тієї територіальної громади, яка забезпечила працівників робочими місцями, може слугувати стимулом до розвитку підприємництва на місцях.

Варіантом компромісної моделі зарахування сум утриманого ПДФО може виступати його пропорційне зарахування у розмірі 50% за місцем фактичного походження доходів та 50% за місцем отримання суспільних послуг, однак такий підхід

суттєво ускладнить процес адміністрування даного податку. Отже імплементація у практику пропонованої моделі сплати та зарахування ПДФО має передбачати впровадження нових централізованих систем обліку та обробки даних з автоматичним узгодженням особистих даних щодо юридичних і фактичних місць проживання та працевлаштування фізичних осіб-платників податку, що дозволить координувати надходження від ПДФО між відповідними територіальними громадами.

Зважаючи на тісні взаємозв'язки між податковою і бюджетною системами необхідно врахувати вплив пропонованої моделі на алокацію фінансових ресурсів місцевих бюджетів. Прагматика виконання місцевих бюджетів свідчить, що доходи столичного бюджету в перерахунку на одного мешканця в декілька разів перевищують доходи інших муніципалітетів, адже саме столиця є місцем концентрації національної економіки, до того ж рівень заробітних плат у м. Києві майже в півтора рази постійно перевищує рівень заробітних плат у регіонах.

Усвідомлення причинно-наслідкових зв'язків та масштабів таких змін дає підстави стверджувати, що невідворотнім наслідком пропонованої моделі сплати та зарахування ПДФО стане алокація фінансових ресурсів місцевих бюджетів. Так, при спрямуванні сум ПДФО до громад, які забезпечують населення соціальними послугами, утворюватимуться додаткові розконцентровані фінансові потоки сум ПДФО, які вимиватимуть з бюджетів великих міст, а зокрема зі столичного бюджету, значні обсяги фінансових ресурсів, що спричинить появу так званих фінансових ям, що в свою чергу, стане викликом щодо збалансування бюджетів таких адміністративно- територіальних одиниць.

Натомість, потреба у міжбюджетному вирівнюванні шляхом дотаційності, потенційно, досягне об'єктивного рівня.

Все більшої актуальності набуває питання щодо локації ПДФО у вигляді виплат військовослужбовцям. Так, в аспекті узгодження економічних інтересів та формування усвідомлення особистої приналежності платників-військовослужбовців до формування ресурсної бази фінансування суспільних послуг на місцях, доречним

є зарахування ПДФО від виплат військовослужбовцям саме до місцевих бюджетів. Однак, враховуючи чинний механізм повної компенсації військовослужбовцям сум утриманого ПДФО за рахунок коштів з Державного бюджету України та цільове використання утриманого ПДФО від виплат військовослужбовцям на потреби обороно-промислового комплексу, створюється необхідність пошуку компромісних варіантів щодо моделі зарахування ПДФО від виплат військовослужбовцям, одним з яких виступає пропорційне зарахування у розмірі 50% ПДФО до Державного бюджету України та 50% до місцевих бюджетів.

Аналіз методичних засад визначення розміру прожиткового мінімуму в країнах ЄС свідчить про використання більш високих соціальних стандартів, які орієнтуються на задоволення реальних потреб різних груп населення. В частині імплементації зарубіжного досвіду в українську практику варто врахувати переваги польського законодавства в частині визначення «споживчого кошику», яким передбачається чотири категорії мінімального споживання для різних груп населення. Як зазначає О. М. Леванда, «відміною рисою польської практики вимірювання рівня споживання населення є застосування бінарного підходу за національною методологією і методологією ЄС, що надає достовірні результати оцінки соціально-економічного стану населення та поглиблену інформацію щодо вартості життя в країні» [2]. Використання зазначеного підходу варто розглядати як дієвий інструмент впливу прожиткового мінімуму на добробут населення, а отже і на ефекти ПДФО.

Продовжуючи наше дослідження в аспекті впливу екзогенних детермінантів на ефекти ПДФО, демографічні детермінанти мають виключне значення в умовах повоснного відновлення економіки України.

Пріоритетними заходами держави в аспекті демографічних детермінантів виступає виважена політика щодо всебічної підтримки осіб, постраждалих від воєнних дій та політика, направлена на продукування стимулів повернення вимушених мігрантів на територію України.

Таким чином, держава, на основі проведення вираженої політики повоєнного відновлення, може впливати на демографічні детермінанти ПДФО шляхом відновлення демографічної структури населення, а як наслідок, - збільшення кількості економічно активного населення, що у свою чергу приведе до збільшення податкових надходжень загалом та надходжень податку на доходи фізичних осіб зокрема.

Поглиблюючи дослідження соціокультурних детермінантів, варто зацентувати на глобальній недооцінці морально-етичної проєкції колективної податкової свідомості платників податку на імперативи оподаткування та формування загалом податкової культури населення.

В рамках політико-правових детермінантів ПДФО варто приділити увагу шляхам подолання корупції як тригера соціально-економічних деструктивів, а також своєчасності та раціональності запровадження податкових заходів і прийняття рішень.

Щодо інформаційно-технологічних та організаційних детермінантів, варто наголосити на стрімкому нарощенні актуальності їхнього дослідження в сучасних умовах цифрових трансформацій. Як зазначає Л. І. Марченко, «...імплементация цифровых технологий фискального администрирования в деятельность податковых органов и платников податков выступает основой новитной парадигмы фискальной политики в условиях цифровой трансформации общества...»[3].

Варто відмітити, що застосування цифрових технологій в умовах сьогодення прискорює усі податкові та фінансові процеси і слугує умовою для подальшої реалізації програм повоєнного відновлення. Це доводить необхідність їхнього застосування, адже дозволяє податковим та фінансовим органам своєчасно реагувати на виклики й застосовувати відповідні прямі та непрямі методи контролю щодо формування бази; контролю за правильністю й достовірністю розрахунку податку; ідентифікації платника; накопичення та обробки податкової звітності й інформації про операції та доходи платників; своєчасного перерахування коштів тощо.

В процесі реалізації непрямих методів увагу необхідно приділяти таким з них як: аналізу банківських депозитів і касових витрат, підтвердження джерела походження для застосування коштів.

Серед податкових і фінансових заходів слід застосувати оновлення системи контролю за підприємствами й організаціями задля зменшення їх тінізації шляхом залучення банків та інших організацій до нагляду. Банки мають контролювати сумнівні транзакції, а комунальні підприємства відслідковувати швидке зростання витрат на електропостачання або водопостачання, без відповідного збільшення прибутків компанії у її звітах та надавати цю інформацію до відповідних органів контролю. Таке співробітництво повинно бути законодавчо закріплене, аби відповідні організації розуміли покладені на них функції та могли ефективно виконувати свою роботу.

Наприклад, звертаючись до досвіду іноземних країн можна побачити тісне співробітництво держави та інших інституцій: в Японії існує обов'язковий фінансовий моніторинг, що передбачає повідомлення фінансовими установами державних органів влади про здійснення великих фінансових операцій, у Німеччині до попередження державних органів про сумнівні фінансові операції залучені не тільки фінансові установи та банки, а й аудитори та адвокати [4]. Така практика має бути запроваджена і в наших умовах з розбудовою співпраці між зазначеними установами.

Для контролю за правдивістю податкових зобов'язань також мають бути застосовані різні методи, в тому числі і непрямі. Так, наприклад, у Греції аби перевірити достовірність обсягу доходів платника перевіряється пасивний дохід такий як плата за житло, яке надається в оренду, витрати на купівлю акцій, облігацій, так як вони теж приносять пасивний дохід. До того ж перевіряються і витрати на транспорт та інші послуги [5] тощо.

Зазначене створить умови для успішної імплементації загальнодержавних рішень в сфері оподаткування податком на доходи фізичних осіб і сформує потенційний синергетичний ефект для подальшої інтеграції нашої держави до Європейського Союзу.

Саме на необхідності гармонізації податкової системи країн, які прагнуть до євроінтеграції, роблять акцент провідні українські науковці [6; 7] при формуванні пропозицій щодо першочергових завдань для відновлення темпів соціально-економічного розвитку

в повоєнному періоді та зазначають на необхідності проведення модифікацій податкової системи згідно з політикою гармонізації ЄС.

Окрім вже запропонованих заходів щодо імплементації всеохоплюючого електронного декларування доходів фізичних осіб із застосуванням автоматизованої онлайн-форми адміністрування ПДФО з вбудованим механізмом перевірки декларацій і орієнтацією на ризики щодо повноти та достовірності об'єкта оподаткування, податкового онлайн консультування, автоматичного розрахунку суми податку, яка підлягає сплаті з урахуванням специфіки оподаткування, варто застосовувати онлайн ресурси щодо розміщення актуальної податкової інформації, звітів щодо акумуляції та цільового використання податків на різних рівнях бюджетної системи у розрізі структури таких надходжень, що забезпечить прозорість і доступність публічної інформації.

Система декларування має бути максимально автоматизована, аби туди підв'язувалися усі необхідні надходження, нерухомість та витрати. В умовах посилення цифровізації це має бути програмне забезпечення для комп'ютера або додаток для телефону в якому було б зручно відслідковувати свої доходи, витрати, вносити зміни за необхідності та де б була можливість сформулювати декларацію у вигляді документа для подачі його у необхідні органи.

Прикладом такого програмного забезпечення може бути ELSTER – це веб-сайт, що доступний для усіх користувачів та створений урядом Німеччини, який дозволяє у режимі реального часу передавати декларації про доходи, а також різні податкові повідомлення [8]. Його перевагою є те, що будь-які неточності або відхилення миттєво виявляються завдяки тому, що показники, зазначені у поданих деклараціях, автоматично порівнюються з тими даними, які наявні в електронній базі даних податкової інспекції. Застосування подібного програмного забезпечення значно спростить податкове адміністрування податку на доходи фізичних осіб в Україні та має розглядатися як крок для подальшого нарощення ефектів податку.

При цьому однією з важливих умов удосконалення податкового адміністрування ПДФО залишається формування інформаційно-технологічного та організаційного середовища,

якому притаманний посилений захист особистої інформації та забезпечення кібербезпеки. Також створення сервісів та чат-ботів, які б допомагали громадянам зрозуміти чи є в них необхідність сплачувати ті чи інші види податків, як саме визначати суми податкових платежів та який процес подачі податкових декларацій та сплати. Це може бути окремий сервіс або можливість прив'язки його до платформи Дія, де б кожна людина могла бачити обсяг нарахованих податкових платежів до сплати, переглянути чи немає в неї заборгованостей та штрафів, а також завантажити в застосунок необхідні документи без необхідності безпосереднього звернення до органів податкової служби.

Запровадження окреслених рекомендацій дозволить зміцнити фіскальний та посилити регулюючий ефекти ПДФО в умовах повоєнного відновлення економіки України.

Література

1. Актуальні проблеми реформування оподаткування доходів фізичних осіб в Україні. Національний інститут стратегічних досліджень. 2019. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/socialna-politika/aktualni-problemi-reformuvannya-opodatkovannya-dokhodiv-fizichnikh>
2. Леванда О. М. Порівняльний аналіз підходів до стандартів життя: Україна і Польща *Проблеми економіки*. 2019. № 2 (40). URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2019-2_0-pages-15_24.pdf
3. Крупка М. І., Кміть В. М., Паславська Р. Ю. Система адміністрування податків в Україні: стан, проблеми та перспективи. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2016. Вип. 26.2. С. 216–225. URL: https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2016/26_2/34.pdf
4. Дутова Н. В. Лесік Є. С. Оподаткування доходів фізичних осіб в Україні: проблеми та вдосконалення на базі досвіду зарубіжних країн. *Економіка і організація управління*. 2019. Вип. 1. С. 43–52. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eiou_2019_1_7
5. Марченко Л. І. Новітня парадигма фіскальної політики в умовах цифрової трансформації суспільства : автореф. ...

- канд. екон. наук: 08.00.08. Тернопіль, 2023. 21 с. URL: https://www.wunu.edu.ua/svr/svr_D/marchenko/Aref_Marchenko.pdf
6. Зінкевич А. В. Світові тенденції здійснення податкового контролю: досвід для України. *Бухгалтерський облік, аналіз та аудит*. 2020. Вип. 47. С. 180–185.
 7. Десятнюк О. М., Ткачик Ф. П., Марченко Л. І. Особливості податкової гармонізації в Європейському Союзі в умовах турбулентності. *Наукові праці НДФІ*. 2022. Вип. 1. С. 24–33. URL: https://npndfi.org.ua/docs/NP_22_01_024_uk.pdf
 8. Податкові трансформації в ЄС та податкова політика України в контексті євроінтеграції: монографія / за ред. д.е.н., проф. А. І. Крисоватого. Тернопіль: ТНЕУ, 2014. 236 с. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/23006/1/Podatkov_i_transformatsii.pdf